

Aflossing in Chungking

H.N. Boon

法官狄

RECHTERTIE.NL

© 2010

De oorlog in Europa en ook die in het Verre Oosten was afgelopen: in Washington werden gaandeweg de medewerkers overgeplaatst en vervangen door nieuwe, uit het bevrijde Nederland afkomstige ambtenaren, maar ondanks energieke pogingen, ook al gedurende de oorlog, bleef ik maar steeds in Washington hangen, waar ik al sinds de zomer van 1940 was gestationeerd.

Met klimmende moedeloosheid besloot ik van de gelegenheid van het vertrek van mijn collega Van der Mandele gebruik te maken om diens wat groter en beter gelegen woning over te nemen: het zou mijn vierde huis in Washington zijn. Bij stukjes en beetjes was ik bezig meubels en boeken met eigen auto naar de nieuwe woning over te brengen, want in die tijd van schaarste waren de vergoedingen voor verhuizingen karig bemeten en verhuizen binnen de standplaats bleef volkomen voor eigen rekening.

Op een goede dag, eind januari 1946, was ik bezig een lading boeken op te stellen, toen ik een telefoon kreeg uit de codekamer van mijn goede vriend Como Stuyt, die zei “vergeet het maar, want je bent overgeplaatst naar Chungking”. Vanzelfsprekend was een dergelijke onderhandse mededeling geheel ongeoorloofd, maar ik was in mijn tienjarige carrière voldoende geschoold om oprechte verbazing voor te wenden, toen later op de dag ambassadeur Loudon mij de officiële mededeling deed. Zoals gebruikelijk was er haast bij, maar allereerst was het nodig mijn gezin, mijn vrouw en drie kinderen, in Amerika ergens onder te brengen, want in Chungking, de Chinese oorlogshoofdstad, was geen accommodatie voor vrouwen en kinderen, behalve — naar mij later bleek — voor de kanselier Stiphout, die in Chungking door de aanwezigheid van zijn echtgenote, de charmante Ray, zijn poedel en anderszins een bevoorrechte positie innam. Na afscheid van mijn familie te hebben genomen in Florida, waar ze bij vrienden werden ondergebracht, begon ik aan de lange reis via Nederland naar mijn ongewone bestemming.

Dit verhaal gaat echter niet over mijn eigen belevenissen, maar over Robert van Gulik, die ik in de Chinese hoofdstad zou aflossen. Op zichzelf was het een wat ongewone zaak een ervaren en zeer bekend sinoloog te laten aflossen door een diplomaat die China nooit gezien had, maar ook van de Chinese taal en cultuur hoogstens vage noties bezat. Ik had Robert en zijn opgroeiend gezin al in Amerika meegeemaakt, waar hij, na vertrek uit Japan, enige tijd gedetacheerd was geweest bij de Council of Pacific Relations, een studieorganisatie, waarin

Nederland als koloniale mogendheid eveneens zitting had. In die tijd had ik hem en zijn gezin leren kennen en hem soms vergezeld bij bezoeken aan het *Bureau of Indian Affairs*, waar hij zijn Amerikaanse tegenspelers verbijsterde door zijn grote kennis van verschillende Indiase talen: in die periode hield hij zich bezig met een onderzoek of er verwantschappen aantoonbaar waren tussen het Chinees en Indiase talen, waaruit zou kunnen blijken, dat de Indiaanse volksstammen oorspronkelijk uit Azië via de Beringstraat naar de Nieuwe Wereld waren getrokken.

Op een of andere wijze was ik met de familie Van Gulik bevriend geraakt, waarbij ook de kinderen Willem, Pieter en het meisje Pauline waren betrokken.¹ Van Gulik had zijn gezin ook kunnen meenemen naar de Chinese oorlogshoofdstad, omdat hij met een Chinese was gehuwd.

De ambassade was ingekwartierd in twee huizen, waarvan het hoofdhuis de ambassadeur en zijn hoogste medewerkers tot kantoor en woonhuis diende, waaraan de kanselarij was verbonden, terwijl een ander huis, behalve het gezin Van Gulik, de taalattachés en andere medewerkers herbergde, inclusief de militair attaché Van den Brandeler.

In deze eerste maanden na de oorlog was het reizen geen eenvoudige aangelegenheid en ik was dan ook vrij lang, namelijk van 25 februari tot 5 april, onderweg, mede omdat Den Haag van mening was dat het transport van Calcutta naar Chungking door de honorair consul daar ter plaatse zou worden geregeld, terwijl bij aankomst bleek dat Calcutta in de veronderstelling leefde dat Den Haag voor een en ander had gezorgd: gevolg een aanzienlijke vertraging van enige weken, wat gelegenheid bood de meegenomen koerier voor SIMLA, de zomerresidentie van de Nederlandse vertegenwoordiging in India, persoonlijk af te leveren en enige zorgeloze dagen in de schitterende omgeving van dat lustoord door te brengen: eindelijk was het dan zover dat ik een plaats kreeg op een van de vliegtuigen die over de *hump* vlogen, waarmede de Himalaya-keten werd bedoeld: tijden lang was dit de enige verbinding geweest met de Chinese oorlogshoofdstad, maar nu konden ook weer goederen langs de *Burma road* worden aangevoerd. Mijn medepassagiers bleken Chinese onderofficieren te zijn, die na een training in India terugkeerden naar hun onderdeel. Dat gaf al aanstonds gelegenheid kennis te maken met een Chinees gebruik: deze militairen hadden al hun kledij over elkaar aangetrokken om op die manier ruimte te sparen in de toegestane bagage, twee kleine handkoffertjes per persoon: onderweg pelden

zij zich naarmate de temperatuur binnenboord steeg gaandeweg uit en de een na de ander werd luchtziek: daarop voorbereid had ik een van de *bucket seats* uitgekozen vlak tegen de afscheiding van de ruimte voor de piloten, waardoor de tragedies zich grotendeels in een helling beneden mij afspeelden. Toen ik na verloop van de tijd de tegenover mij gezeten Chinees op onze voordelige positie opmerkzaam maakte, trok deze een brede grijns die onverwacht overging in een spuugpartij, waardoor ik alsnog de volle laag kreeg en mij nauwelijks wat had gereinigd, toen het landingsgestel werd uitgetrokken. Ik was erop voorbereid dat het vliegveld midden in de rivier was gelegen, maar niet dat we tussen twee hoge heuvelruggen zouden doornvliegen en toen op een minuscuul eilandje zouden landen dat uit de lucht nauwelijks zichtbaar was: we kwamen ongeveer vier meter voor het einde van de landingsbaan tot stilstand, waarbij voor ons niet duidelijk was of dit een bravoure-stukje was van de piloot dan wel of hij juist zoveel geremd had dat hij de hele landingsbaan kon gebruiken. Daarmee was het leed dan ook geleden, want ik werd opgewacht door Van Gulik, die me een allerhartelijkste ontvangst bereidde en in één van de twee auto's, die de ambassade

rijk was, naar de "residentie" vervoerde, waar ik een vrij ruime kamer kreeg toegewezen, gemeubeld met een bureau, een bed en twee stoelen. Het toilet en de badgelegenheid was gemeenschappelijk, wat al spoedig tot een nieuwe ontdekking leidde, toen ik de volgende morgen bemerkte dat mijn tandenborstel vochtig was ofschoon ik hem nauwelijks had gebruikt: mij werd toen verteld dat het Chinese personeel nimmer weerstand kon bieden aan de verleiding tanden te poetsen als daartoe gelegenheid was: gelukkig bezat ik in mijn schaarse bagage een tweede tandenborstel, die ik dan ook verder als een kostbaar kleinood steeds bij mij droeg en die alleen voor mijn eigen mond bestemd was.

De verdere ontvangst was even hartelijk als die door Van Gulik. Mijn kamer was die van de tweede man Jan van den Berg (zie foto, samen met Shui Shi-fang), die met verlof was en over veertien dagen zou terugkeren, waarna de ambassadeur naar Nederland zou vertrekken. De heer Lovink was eveneens bijzonder vriendelijk en ik achtte het een voorrecht een kamer toebedeeld te krijgen naast de zijne. In de komende dagen kreeg ik op die manier ruimschoots (en misschien al te ruimschoots) gelegenheid tot eindeloze gesprekken over allerlei onderwerpen, die hem van belang schenen: de meeste anderen kenden die verhalen al, maar aan mij als nieuweling waren ze natuurlijk goed besteed, al betreurde ik het wel eens dat mijn chef slaap en rust volstrekt niet scheen nodig te hebben: zijn rusteloze energie kende ik al uit de verhalen, maar de werkelijkheid overtrof ook op dit gebied alle denkbare verbeelding. Ik was in de late namiddag van zaterdag 6 april 1946 aangekomen en er dus in het geheel niet op voorbereid de volgende morgen, dus zondag, om acht uur in de ochtend te moeten aantreden voor de verplichte zondagswandeling, waaraan wij met zijn tien deelnamen: het echtpaar Van Gulik liet hierbij, zoals bij vele andere gezamenlijke manifestaties, verstek gaan, maar voor de overigen was deze vrijwillige exercitie in feite verplicht.

In een brief aan mijn vrouw schreef ik o.m. het volgende over deze wandeltocht: "Eerst per auto naar beneden tot de rivier, die we met een labiel Chinees pontje overstaken. Aan de overkant begon de wandeling langs trappen en stenen paadjes, nauwelijks breed genoeg voor één persoon, die overal de verbindingen vormen tussen huizen en dorpen. Het landschap is fantastisch: steile heuvels die overal door mensenhand in terrassen zijn verdeeld, waar niets is overgelaten aan de natuur, maar elk plekje met zorg en liefde wordt bebouwd; de Chinezen in hun leiblauwe kledij steken fel af tegen het bruine water dat overal in de rijstawaals staat en de groene plantengroei. Overal staan boerenhoeven van leem en soms ook van steen: van tijd tot tijd een dorpje, meestal schilderachtig gelegen op een helling. Op de toppen van de heuvels staan kleurige tempeltjes of

gedenktekenen. Het landschap is precies zoals op een Chinese tekening, alleen denk je dan dat het de fantasie van de schilder is, terwijl in werkelijkheid het landschap precies zo poppeachtig is als het daar wordt voorgesteld. Er is geen enkel landschap, waarmede je dit kunt vergelijken.”

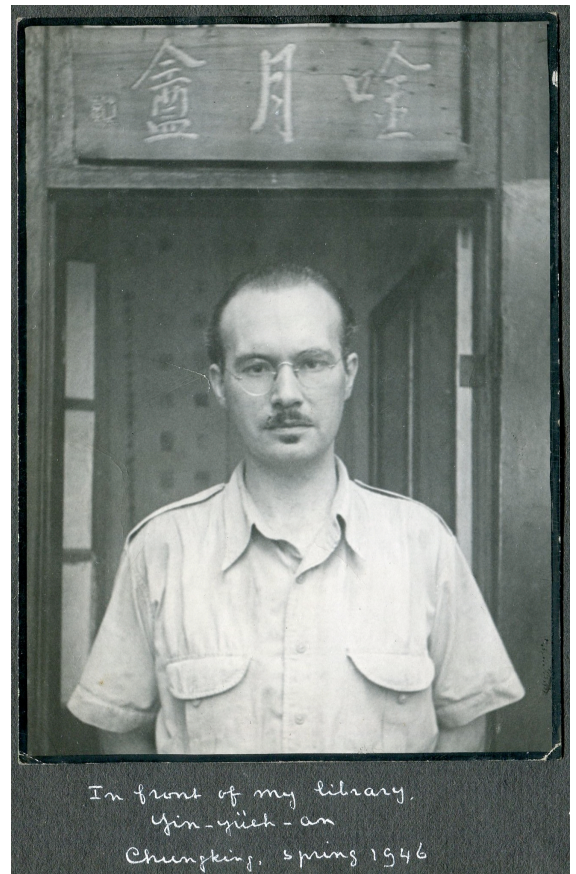
Na een wandeling van vier uur kwamen we aan ons buitenhuis, dat vroeger toen de bombardementen op de Chinese oorlogshoofdstad erg hevig waren de hoofdzetel van het gezantschap was. Hier waren we ruim vijfhonderd meter hoger dan in de stad, met frisse gezonde berglucht. We genoten een heerlijke lunch, opgediend door de boys die daar ter plaatse aanwezig waren, en strekten ons daarna behaaglijk een paar uur in de zon uit. We wandelden terug gedeeltelijk langs de grote weg die leidt langs het buitenhuis van de *generalissimo* dat door vele compagnieën soldaten bewaakt wordt. Vlak ernaast is het paleis van FU, de grootste bordeelhouder en opiumkastbezitter van Shanghai, die een groot man is in de geheime verenigingen, waardoor de leider hem moet ontzien. Na een tijdje ging het van de grote weg af door eindeloze dorpen met vele afzichtelijke honden die zich dreigden te vergrijpen aan onze eigen dieren, doch door de ambassadeur persoonlijk met stokslagen werden verdreven. Tenslotte kwamen we uit op de beroemde Burma weg, die aan de overkant van de rivier eindigt; tegenover de pont.

Daarna weer de trappen op (ik telde negenhonderd treden) tot de auto's, die ons weer thuisbrachten na de tocht die in totaal negen uur had geduurd, maar behalve wat blaren en beenpijn geen schadelijke gevolgen opleverde. Deze wekelijkse wandelingen waren een eigenaardigheid van onze vertegenwoordiging, want de andere missies werden niet geleid door zulke energieke en sportieve chefs als onze “*tai shih*”, die zijn eerste ambtelijke jaren bij de Chinese douanedienst had doorgebracht en het land dus reeds kende.

De levensstijl op de ambassade was volkomen Europees, maar dankzij Van Gulik werd ik reeds na drie dagen op een lunch uitgenodigd op het *Wai Chiao Pu* (外交部), het Chinese Ministerie van Buitenlandse Zaken, waar vijf Chinezen en vijf buitenlanders zich tegoed deden aan een typische Chinese maaltijd die met de bekende stokjes moest worden verorberd en met vele kopjes rijstwijf werd besprenkeld.

Ook verder liet Van Gulik zich niet onbetuigd om mij in het leven in Chungking te introduceren. Van groot belang achtte hij dat ik allereerst een bezoek bracht aan de Amerikaanse dokter om de nodige pillen te betrekken: ofschoon deze voor mij bestemd waren, nam Van Gulik van de meeste medicijnen voor zich eveneens een portie mee want, zoals hij placht te zeggen, het kan nooit kwaad en soms doet het wel goed.

Vooraf het boek van meer dan 500 pagina's getiteld *China diseases* had zijn belangstelling:

daarin werden in vele bijzonderheden de meest afschrikwekkende en afschuwelijke ziekten beschreven, die een bezoeker in China konden treffen. In feite waren de bewoners van Chungking niet ongezonder dan stervelingen in andere plaatsen van de wereld: vanzelfsprekend was dit een gevolg van het hardingsproces dat de bewoners in de afgelopen jaren vooral door de voortdurende Japanse bombardementen hadden ondergaan, maar anderdeels waren bepaalde voorzichtigheden voldoende om vele besmettingen af te wenden: drinken van eerst gekookt water werd aanbevolen, terwijl het eten van ongekookte groenten, sla en ongeschilde vruchten niet was aan te raden, al schenen sommigen immuun te zijn voor de daaruit voortspruitende ziekten. De meest voorkomende kwaal was de “*Chung King rapids*”, een acute vorm van diarree, tengevolge van de andere bacteriën in het voedsel, maar darmstoornissen komen ook voor bij toeristen in Zuid-Europese landen, die verkeerd reageren op het anders toe bereide voedsel. Soms deden zich gebeurtenissen voor, die tot nadenken stemden zoals een zwempartij in een ogenschijnlijk schoon meertje, dat later ook tot badplaats diende van een groot aantal runderen wier huid reeds aantoonde dat zij een broedplaats was van ongedierte en ziektes.

De voornaamste zorg was voor Van Gulik echter mijn volstreekte onkunde van de Chinese taal: hij nam op zich om mij iedere dag een paar karakters te laten leren, een boekje, dat ik helaas in verdere omzwervingen ben kwijt geraakt. Verder was het nodig lessen te nemen van een “vrouwelijke” lerares, want de voor het Chinees zo belangrijke verschillende toonhoog-

ten konden volgens Robert beter door de zangerige vrouwenstem worden voorgedaan dan door een mannelijke leraar. Ofschoon hijzelf in Leiden en Utrecht Chinees had gestudeerd, was Van Gulik niet onder de indruk van het praktische nut van de Nederlandse sinologische studie, die geheel op de kennis van de klassieken was gebaseerd, zodat de op de ambassade gestationeerde jeugdige sinologen Vixseboxe en Barkman behalve Confucius nog wel met enige moeite de krant konden lezen, maar nauwelijks een maaltijd bestellen, omdat zij niet in de spreektaal waren geoefend.

Voor het lezen van eenvoudige krantenberichten was kennis van 2000 karakters nodig, maar de Chinese taal is zo rijk, dat Van Gulik desgevraagd vertelde dat, als men hem opsloot met papier, hij meer dan 20.000 karakters zou kunnen opschrijven. Niet alleen dat hij het mandarijn-Chinees beheerste, ook in de verschillende dialecten was hij goed thuis. In Leiden had hij bij zijn examen de hoogleraar Duyvendak verbeterd, wat deze in den lande vermaarde kenner van de Chinese cultuur en auteur van boeken als *China tegen de Westerkim* zodanig verdroot, dat aan de examinandus het verdiende *cum laude* werd onthouden. Zoals bij meer geniale mensen voorkomt, was Van Gulik toleranter voor volstrekt onkundigen

zoals ikzelf dan voor degenen die pretendeerden redelijk Chinees te kennen: weinig waardering bij de betrokkene oogste een van zijn lievelingsverhalen, dat onze hoogste chef zich eens had verstout een toespraak in het Chinees te houden, dat voor hem in een transcriptie in Latijns schrift was opgeschreven: omdat in het Chinees woorden op verschillende toonhoogte uitgesproken een verschillende betekenis kunnen hebben, was hij er zich niet van bewust dat zijn gehoor iets geheel anders verstond dan hij bedoelde, zodat zij soms hun lachen nauwelijks konden bedwingen.

Al spoedig bemerkte ik dat onze Robert een grote reputatie genoot onder de sinologische collega's van andere ambassades, de Russische niet uitgezonderd. Door de afsluiting van de buitenwereld waren de ambassades meer dan elders gebruikelijk was op elkaar aangewezen, zodat zich hechte relaties en vriendschappen ontwikkelden, die soms levenslang hebben stand gehouden. Spoedig werd ik door hem ingewijd in een gezelschap dat zichzelf de "exclusives" noemde en bestond uit leden van ambassades die een zekere tijd in Chungking hadden doorgebracht. Bij het inwijdingsritueel moest de nieuwgekome met ieder der aanwezigen het glas ledigen *kan pei* (干杯) drinken, wat "droog glas" betekent. Dat leek ernstiger dan het was, want de glaasjes van de op onze sherry lijkende rijstwijn waren minuscuul klein: een Chinese maaltijd bestaat uiteen eindeloos aantal gangen, maar is toch zo licht verteerbaar dat enige uren later de maag weer leeg is en men opnieuw zou kunnen beginnen. Ofschoon verschillende Chinese eetgewoonten ons wat vreemd aandoen, zijn dergelijke maaltijden altijd genoegelijk en vrolijk: de bordjes waren heel klein zodat morsen op de tafel en op de grond onvermijdelijk was, waaraan niemand aanstoot nam: meestal was iedere tafel door een scherm van de andere afgescheiden, maar aan het einde van een vrolijke maaltijd viel wel eens een scherm om, wat dan vaak tot verbroedering en nieuwe *kan pei's* met de buurtafel aanleiding gaf: Van Gulik nam aan deze feestelijkheden meestal niet deel, maar deed wel het mogelijke om mij zo spoedig mogelijk op de hoogte te brengen van de Chinese gewoontes.

Dat de mondreiniging een belangrijk ceremonieel was kon ik behalve aan het lot van mijn eigen tandenborstel dagelijks zien, wanneer de Chinese generaal die aan de overkant van de kleine omheinde ambassadetuin woonde in de morgen zich een kom met water liet brengen met een handdoekje, tandpasta en borstel, waarmee hij op zijn bordes uitvoerig ging poetsen, waarna de inhoud van de kom werd leeggegooid in onze tuin, waar deze douche nauwelijks indruk maakte temidden van de daar aanwezige en nooit opgeruimde rommel. Het bleek mij ook dat honden als onreine dieren werden beschouwd en algemeen werden verjaagd en getrapt, terwijl katten als muizen-

vangers in hoge ere werden gehouden en zelfs aan een touw werden vervoerd om dit kostbare bezit niet kwijt te raken.

Een andere merkwaardige bijzonderheid was het verschil in waardebegrippen: een mensenleven was in China weinig waard: dieren, en vooral varkens brachten geld op, wat wij konden zien op onze wandeltochten als deze dieren op de steile bergpaden in mandjes werden vervoerd, om te voorkomen dat zij op weg naar de markt aan waardevol gewicht zouden verliezen. Bij een ongeluk met een van de steeds overbeladen veerboten die de brede snel stromende rivier overstaken, waren honderd koelies verdronken, maar de dertig varkens aan boord waren gered, want die brachten geld op.

Deze en andere gewoontes gingen gaandeweg de vaak al te lang in China verblijvende specialisten zodanig irriteren, dat zij straf antwoordden, vooral aan de telefoon, waar gebruikelijk was dat de lagere in rang het eerst zijn naam noemde: aangezien men elkaar telefonisch niet kon zien, liep dit veelal uit in eindeloze herhaling van “*wei, wei*” (met wie?), tot onze Jan van den Berg onvervaard antwoordde “met de begrafenisonderneming”, waarna de aangesprokene met een smartelijke kreet de hoorn weer op de haak smeed, want iets dergelijks was een fataal omen. Beroemd was ook het verhaal van de meer dan 20 jaar in China gestationeerde assistent militair attaché van de VS, die placht te zeggen “China is very simple: one half is shitting and the other half is carrying shit”, wat wij konden bevestigen als wij op onze wandelingen eindeloze rijen mannen tegenkwamen, die op de wijze waarop ten onzent vroeger melkimmers werden gedragen, de menselijke uitwerpselen vervoerden naar het platteland om als mest te dienen, want bij het grotendeels ontbreken van dieren behalve varkens was menselijke mest met de daaraan verbonden kwalijke lucht voor de bemesting onontbeerlijk.

Mijn vorderingen in de Chinese taal waren nauwelijks het vermelden waard. Niettemin kon ik de voldoening smaken, toen enige maanden later de totstandkoming van een Chinees-Nederlandse luchtvaartovereenkomst in Nanking in het vermaakskwartier de *Fu tse miao* passend werd gevierd, dat bij een tochtje in een plezierboot op het beroemde meer de meevarende *sing song girls* mij wel konden verstaan toen ik zeide dat ze er aardig uitzagen: daarentegen reageerden zij vol onbegrip op de avances van mijn collega's sinologen. Een van de vele wonderlijke gebruiken van BZ was, dat niet-deskundigen vaak een betere positie innamen dan de zogenaamde “technici”: vóór de oorlog was door de scheiding van de diensten in diplomatiek, consulaire en tolkendienst de promotie-mogelijkheid van de laatste groep veelal beperkt tot de regio waarvan zij de talen beheersten. Na de oorlog waren de drie diensten tot één Buitenlandse Dienst samengesmolten, waardoor de leden van de vroegere

tolkendienst hun vleugels veel breder konden uitslaan dan tevoren. Zij kregen dus ook bestemmingen buiten de regio waarvan zij de talen en culturen beheersten, al keerden zowel Van Gulik als de jeugdige Vixseboxse en Barkman van tijd tot tijd terug in bestemmingen, die met hun vroegere specialisme verband hielden.

In het verre Chungking was dit alles nog toekomstmuziek, maar dat onze collega Van Gulik een uitzonderlijk mens was, daarvan kregen wij soms onweerlegbare bewijzen. In die tijd hield Van Gulik zich onder meer bezig met het snijden van Chinese stempels: zo had hij ook een nieuw stempel voor de ambassade gesneden: dergelijke gestileerde *tjaps* bevatten karakters die op een bepaalde manier zijn uitgevoerd: toen Barkman op het kadaster moest komen om het afstoten van onze residentie te regelen bij het vertrek naar de nieuwe hoofdstad Nanking, ontstond een oploop van nieuwsgierige Chinezen die om strijd de originaliteit en de kunstzinnigheid van ons stempel prezen.

In de Chinese samenleving nam Van Gulik een bijzondere plaats in: aanvankelijk stonden wij daar wat aarzelend en cynisch tegenover, maar toen we van een Chinese relatie hoorden dat Van Gulik erin was geslaagd om zijn schoonvader een positie in een hoog gerechtshof te bezorgen, waren wij overtuigd, want dat een vreemdeling zo iets kon bereiken in een maatschappij waar een dergelijke ongebreidelde concurrentie heerste, was overtuigend. De ongelofelijke relaties met vooraanstaande Chinezen en zijn nogal eigengereide instelling leverden in ambassadeverband soms moeilijkheden op, vooral met de ambassadeur, die van oordeel was, dat het werk — ook het onaangename — door ieder op zijn beurt moest worden verricht, wat Van Gulik niet zinde, toen hij aan de beurt was om de consulaire zaken te behandelen, waarvoor hij geen belangstelling had.

In Amerika had ik al van hem gehoord dat een beproefde manier om de chef af te leren onaangename of overbodige opdrachten te geven, was om zich ziek te verklaren, waardoor een ander dat werk zou moeten doen: deze methode had hij reeds in Japan met succes ten aanzien van zijn toenmalige chef generaal Pabst toegepast en in Chungking kregen wij op een zeker ogenblik eveneens bericht dat Van Gulik ziek was, juist toen hem een taak zou worden opgedragen die hem niet zinde. Na enige dagen werd op een stafvergadering betwijfeld of de ziekte nu wel zo erg was. Via zijn eigen bediende was de “zieke” goed op de hoogte van wat zich bij ons afspeelde: vandaar dat juist op een kritiek ogenblik de bediende van Van Gulik op de deur klopte en binnenkwam met de mededeling dat zijn meester zich wat beter voelde en wat werk had gedaan: op een zilveren blad werd toen een rapport aangeboden over de binnenlandse ontwikkelingen in China vol bijzonderheden die bij de westelijke missies vol-

strekt onbekend waren: dat soort werk kon alleen Van Gulik leveren, maar later heb ik mij wel eens afgevraagd wat Den Haag, dat van de Chinese zaken in detail slecht op de hoogte was en er ook geen wezenlijke belangstelling voor had, met dergelijke rapporten kon doen, behalve ze "voor kennisgeving" aan te nemen.

De afstand van BZ maakte ook, dat er voortdurend over en weer onwetendheid bestond en misverstanden veelvuldig voorkwamen. Zo werd de ambassade ongevraagd regelmatig begiftigd met een honderdtal exemplaren van het blad voor de strijdkrachten genaamd *Pen Gun*: niemand had zich blijkbaar ooit afgevraagd, welk nut het had om zoveel exemplaren van een blad voor de strijdkracht, en te sturen naar een plaats, waar geen enkele Nederlander was gevestigd en vanwaar de postverbindingen naar de rest van China hoogst problematisch waren: dit was een nieuw voorbeeld van het veelvuldig voorkomende verschijnsel dat publicaties van voor- of inlichtingsdiensten naar willekeurige adressen worden gestuurd en dat zelden of nooit wordt nagegaan of de publicaties welkom of nuttig worden bevonden: een enquête zou de wisse dood van veel voorlichtingspublicaties betekenen en daar hebben de voorlichters uiteraard geen enkele behoefte aan.

Intussen was Van Gulik doende voorbereidingen te treffen voor zijn afscheid: ik was er mij aanvankelijk niet van bewust, dat dit vele weken in beslag zou nemen: vrijwel dagelijks kwamen van Chinese vrienden kunstig geschreven *scrolls* binnen met gekalligrafeerde goede wensen, die dan door de ontvanger op gepaste wijze moesten worden beantwoord. Op dit manier kwam ik te weten dat de kalligrafie in China in hoge ere stond en dat een fraai gepenseelde gelukwens minstens zoveel beteke-

nis en waarde bezat als een schilderij aftekening, waarmede Van Gulik uiteraard eveneens veelvuldig werd begiftigd. In oosterse landen is de *guru* en de verhouding van leermeester tot leerling bijzonder belangrijk en als opvolger van Van Gulik werd ik veelvuldig uitgenodigd tot maaltijden waarbij verder alleen Chinezen aanwezig waren. Nimmer zal ik het feestmaal vergeten, dat het Chinese luitgezelschap had aangeboden: Van Gulik had dit aloude instrument, dat in China wel bekend was, maar voor de westerse wereld ontoegankelijk of onbegrijpelijk, tot nieuw leven gebracht. Uiteraard kreeg hij via de contacten van het luitgezelschap ook unieke politieke informatie. Op de maaltijd die hem ten afscheid werd aangeboden, mocht ik als zijn opvolger eveneens aanzitten; mijn indruk was dat naar de muziek weinig werd geluisterd: de aanwezigen maakten het zich gemakkelijk of wisselden kalligrafische prestaties uit. Na de overvloedige maaltijd vonden de gasten rust op de aanwezige divans, waarbij het snurken niet van de lucht was: dit werd niet als ongepast ervaren, want maaltijd en muziek hadden ten doel de gast in een toestand van tevredenheid en gelukzaligheid te brengen.

Volgens ingewijden speelde Van Gulik niet "muzikaal" maar wel technisch juist. Hij schreef zelfs een boek over dit typisch Chinese instrument, dat in het Westen goeddeels onbekend was. Het was juist een typisch talent van Van Gulik, dat hij zich aspecten van de Chinese cultuur wist eigen te maken, die westerlingen niet konden begrijpen en aanvoelen, en waarover zij dan ook niet publiceerden.

Terwijl de afscheidsceremonies zich van de ene dag op de andere voortzetten, bewees Van Gulik de ambassade door zijn unieke contacten nog enige zeer goede diensten. De ambassadeur ergerde zich dagelijks aan onze bewakers, die op rijkskosten moeten worden gevoed en gekleed, terwijl zij de hele dag lagen te slapen en nauwelijks opstonden wanneer de ambassadeur langs kwam: in een stafvergadering werd besloten deze nietsnutten te ontslaan, wat ogenschijnlijk zonder moeilijkheden verliep. Bij onze volgende zondagswandeling troffen wij niet meer de wapperende Nederlandse vlag op ons buitenpaviljoen aan, waarvan het meubilair, de borden en alles wat zich erin bevond, was verdwenen. Fel werd bij het *Wai Chiao Pu*, het Chinese Ministerie van Buitenlandse Zaken, geprotesteerd tegen deze brutale diefstal, maar zoals gewoonlijk zonder meer resultaat dan een verklaring van deelneming in dit verdriet. Enige weken later vernam Van Gulik van onze chauffeur, die in een van de geheime broederschappen waaraan China rijk was een vooraanstaande rol speelde, dat het van groot belang was dat de ambassade het ontslagen bewakingspersoneel weer in dienst nam: goede raad was duur, maar na veel gepalaver werd toch besloten onze bewakers op proef weer aan te nemen. Wie schetst onze

Old Mr. Shih playing the cither
in Mr. Yang's garden.

blijde verbazing, toen we op onze volgende wandeling de Nederlandse vlag weer zagen wapperen op ons paviljoen, terwijl al het meubilair weer onbeschadigd op zijn plaats stond en een voortreffelijke maaltijd ons wachtte met als hoofdschotel een enorme vis *i panlu*, de vredesvis, waarvan de *tai shih* als eregast het oog mocht verorberen, in de ogen van de Chinezen een uitgezochte lekkernij. Op die manier leerden wij opnieuw dat het verkeer is om Chinezen “gezicht” te laten verliezen, wat wij gedaan hadden door onze bewakers de laan uit te sturen.

Onze chauffeur zou trouwens nog meer bewijzen geven van zijn voortreffelijke relaties in voor ons ontoegankelijke milieus. Nooit zal ik mijn eerste autorit vergeten toen wij hadden plaatsgenomen in de auto, die binnenshuis in de afgesloten garage stond, met onze chauffeur in keurig uniform achter het stuur: de motor werd gestart en — het was nog lang voor de tijd van de elektronisch te openen deuren — plotsklaps verscheen het hulpje om de deuren te openen, een nederige bezigheid, ver beneden de waardigheid van onze machtige chauffeur. Met veel strijkages bracht hij aan Van Gulik over, dat voor het vervoer van onze kantoor-meubels naar Nanking hij een maatschappij kon aanraden die veel betere prijzen bood dan Lloyds, waarbij de meeste andere ambassades hun spullen hadden verzekerd voor de niet risicoloze lange tocht langs de Yangtze Kiang naar het duizend km verder gelegen Nanking. Op die manier werden wij verzekerd bij de “zwarte vlag”, een kongsi van rovers die hun contacten hadden met de bendes die de oevers van de rivier controleerden. Onze boot mocht de zwarte vlag voeren met doodshoofd en daaronder gekruiste beenderen, als teken dat de assurantiepenningen waren voldaan. Eenmaal in Nanking aangekomen vonden wij bij sommige andere ambassades o.a. van India nauwelijks enig meubilair omdat alles onderweg was gestolen en het maanden zou duren voordat de verzekering zou uitbetalen: bij ons was alles zonder enige schade aangekomen en terstond voor gebruik gereed. Lang leve de zwarte vlag, dachten velen onzer, maar hardop mocht dat niet worden gezegd, want het waren natuurlijk bandieten in de ogen van de Chinese Regering.

Tussen al deze bedrijven door ontwikkelde zich langzaam het afscheid van Van Gulik, die toch ons vertrek naar Nanking nog zou meemaken. Dat was op zichzelf een ingewikkelde aangelegenheid: het ambassadepersoneel en het geheim archief zou per vliegtuig naar Nanking vertrekken, maar tevoren moest de residentie waar ook de kanselarij was gevestigd overgedragen worden aan onze huiseigenaar, de heer Schwee, eertijds directeur van de waterleiding. Aangezien de huizen nood in Chungking zeer groot was, kon een woning als de onze geen uur onbeheerd achterblijven. Toen onze huisbaas aantrad voor het afscheidsfeestmaal, dat

hem werd aangeboden, bracht hij een indrukwekkende stoet van neven en andere familieleden mee, wier taak was om na ons vertrek de ambassade bezet te houden. Terwijl onze huisbaas zich wegens *Magenschmerzen* zeer matig gedroeg, schransden zijn familieleden er naar hartelust op los. Voor alle zekerheid was door metselaars tijdens de maaltijd de omheiningmuur in goede staat gebracht en van een poort voorzien die met grote stevige deuren kon worden gesloten. Helaas, toen eindelijk ruim na middernacht het uur van vertrek was aangebroken, bleek de zwaar beladen vrachtauto niet in staat de deur te passeren, maar geen nood: met een flinke vaart werd een deel van de muur omver geworpen, waarvan de specie nog niet goed was gedroogd en misschien van minderwaardige samenstelling was geweest, en onder luid geweeklaag van de eigenaar vertrokken we naar het vliegveld, waar ons vliegtuig letterlijk tot de nok toe werd volgeladen, zodat we over het gangpad elkaar nauwelijks konden zien, terwijl de piloot onder zijn stuurstoel nog vrouw en kind had verborgen om die clandestien mee te kunnen vervoeren naar de nieuwe hoofdstad. Toch verliep de start en de hele vlucht zonder noemenswaardige bijzonderheden, zodat wij in Nanking een nieuw en ruimer leven konden beginnen.

Achteraf bezien was het haast niet te geloven, dat ik in feite niet meer dan vijf weken in Chungking had doorgebracht, zo vol waren die van nieuwe indrukken en ongewone belevenissen. Het was vanzelfsprekend dat ik als laatst aangekomene ook met de laatste ploeg naar Nanking zou vertrekken, waar sommige anderen al wat eerder waren aangekomen.

Een onmiskenbaar gevoel van nostalgie kwam op bij dit afscheid, want zoiets zouden we nimmer meer meemaken. Ik schreef daarover eind april 1946 aan mijn vrouw:

“Intussen heb ik wel een zeker heimwee naar de schilderachtige heuvels die zo geheel anders zijn dan welk landschap ook dat ik ooit gezien heb. De steile accidentatie gepaard aan de intensieve bewerking en bebouwing geven iets schilderachtigs en fijns aan het landschap, alsof het met grote zorg en gevoel voor proporties door een etser was gegraveerd ... Chungking in het hartje van het veraf gelegen Szechuan vertegenwoordigt het vrijwel ongerepte China: een vruchtbare provincie met 60 miljoen inwoners, waar hongersnood praktisch niet voorkomt. Rijk aan kolen en mineralen, is het een Staat op zichzelf, die zich in de geschiedenis weinig van het centrale gezag heeft aangetrokken en dit thans ook niet ongaarne ziet vertrekken. In eindeloze stroom beweegt zich het verkeer en op passen tussen de bergen zijn herbergen of ook gehele dorpjes over de weg gebouwd, die de moede wandelaar tot toeven uitnodigen: Daar zie je ook de nooit verstoorde graftombes die zulk een vast beeld in het Chinese landschap vormen. De boeren ploegen hun sawahs met een zeer primitieve ploegschaar om: jon-

getjes dragen gras om te verbranden of als voer voor de varkens die evenals de katten aan een touw liggen (honden lopen los): overal zijn waterdragers en dragers van fecaliën, die hier als mest worden gebruikt omdat er bijna geen vee wordt gehouden.

“Hier en daar lopen marskramers met grote kisten op hun rug bizarre waar te venten: vrouwen geven kinderen de borst: zieke honden likken hun ongedierte weg: kinderen waggelen overal tussendoor ... een leven in eindeloze variaties waar je niet moe van wordt. Tegen de bruine of grauwe achtergrond van de dorpen zijn de fel blauw getinte gewaden een scherp contrast. Boven schijnt de zon onbarmhartig: vrede en rust schijnen alom, terwijl in werkelijkheid iedere dag een stap verder is naar financiële en economische chaos.”

Voordat wij de reis naar Nanking zouden aanvaarden had onze chauffeur bedacht dat hij ons als dankbaarheid een rijtoer zou aanbieden naar heetwaterbaden in de buurt van Pei Pei, welk aanbod wij in dankbaarheid aanvaardden en dit te meer waar de auto's zouden achterblijven en door zijn tussenkomst waren verkocht. Die tocht, waarvan allerlei schilderachtige bijzonderheden zijn te vermelden, valt buiten dit bestek. Behalve Van Gulik hadden de ambassadeur en Van den Berg een aantal officiële contacten met Chinese autoriteiten, maar de rest van het gezelschap was grotendeels op onderling verkeer aangewezen, terwijl Chungking weinig ontspanningsmogelijkheden bood, behalve bridge en gokspelen. Deelname daarin werd bemoeilijkt tengevolge van het systeem van “levenskosten” waaronder de missie opereerde. Niemand kreeg eigen inkomen, maar alle kosten van spijs, drank en onderdak waren voor rijksrekening, wat uiteraard een enorme administratie vergde, die werd bemoeilijkt door het feit dat onze comptabele dienst de “Chinese bewijsstukken” niet kon lezen: door de kennis van zaken van Van Gulik konden de afpersingen enigermate in toom worden gehouden, maar het aantal op onze kosten gevoede en geklede familieleden van ons personeel groeide gestaag en in steeds sneller tempo, zodat besloten werd in Nanking alleen ongetrouwd nieuw personeel in dienst te nemen.

Het levenskosten-systeem bracht met zich mee, dat men er beter mee uitkwam naarmate men meer at en vooral dronk. Allereerst en begrijpelijk deden de pas uit Holland overgekomen kanselarijleden zich aan dit stelsel te goed, zodat het aantal borrels bij de lunch dat oorspronkelijk één had bedragen bij mijn komst reeds tot drie was opgelopen: de gevolgen van de hongervinter in Nederland waren dan ook niemand meer aan te zien. Over het algemeen week het levens- en ook het gezagspatroon in Chungking ver af van wat op normale posten gebruikelijk was, hetgeen mede veroorzaakt werd door de omstandigheid dat van de staf alleen Van den Berg het normale diplomatieke leven had meegemaakt en dan

nog vanuit het beperkte gezichtspunt van de vroegere tolkendienst van voor de oorlog. Met veel moeite poogde ik het gedragspatroon gaandeweg meer te laten aansluiten op wat elders de ongeschreven wetten en leefregels waren, maar goeddeels was het vergeefse moeite: in feite beheerste de kanselier Stiphout, de schakel tussen de diplomatieke staf en het Nederlandse en Chinese kanselarij- en bedienend personeel, de levenssituatie van beide groepen. In China heerste in die tijd na de Japanse capitulatie een burgeroorlog tussen de communisten onder Mao Tze Tung en de regering van Chiang Kai Shek. Alle Amerikaanse pogingen tot een verzoening mislukten, al zag het er soms naar uit dat een compromis kon worden bereikt. Het verblijf in Nanking was uiteraard veel comfortabeler en het was nu mogelijk de gezinnen te laten overkomen in de door de zorgen van het Consulaat-Generaal in Shanghai voortreffelijk geregelde behuizing: waren wij in Chungking praktisch van elke bewegingsmogelijkheid afgesloten geweest, thans lag Shanghai binnen bereikt, al werden regelmatig overvallen gepleegd op de nachttrein, wanneer de bewaking onvoldoende was. De ervaring leerde dat tenminste 250 soldaten nodig waren voor de beveiliging, die dan ook goed zichtbaar opeengepakt in open vrachtwagens werden meegevoerd: waren het er minder dan volgde steevast een overval. Vanuit het verre vaderland bereikten ons vaak onrustbarende berichten over de oorlog en grote veldslagen, waar niemand onzer evenwel ooit iets van heeft gemerkt. Verraad, overlopen, en de werking van de zilveren kogels waren in dit conflict vaak van meer betekenis dan de veldslagen, waarbij nog moet worden bedacht dat de centrale regering maar een zeer beperkt gezag had over de elkaar bestrijdende “war lords”, die vaak meer geïnteresseerd waren in het uitzuigen van de provincies waar zij de macht uitoefenden dan in het bestrijden van de communisten.

Intussen was, nadat we allen eens een bezoek aan Shanghai hadden gebracht, het werkelijke ogenblik van afscheid van Van Gulik aangebroken. Uiteindelijk vertrok hij pas tegen 15 juli na een uitvoerig bezoek aan Peking. Naarmate het ogenblik van vertrek naderbij kwam, kreeg hij er steeds minder zin in, maar BZ gaf geen krimp. Eigenlijk kon de ambassade hem niet missen. In Nanking, de nieuwe omgeving, maakte hij zo mogelijk nog meer indruk dan in Chungking: zowel hij als Jan van den Berg waren grote en fors gebouwde persoonlijkheden waartegen de Chinezen, vooral die uit het zuiden, sterk afstaken. Van Gulik maakte uiterlijk de indruk van een stevige Hollander, geenszins die van een dorre geleerde: trouwens, niets menselijks was hem vreemd. Zo was hij in Japan de leidende figuur geweest in een gezelschap dat *limericks*² maakte en verzamelde.

Terwijl de meeste Westerse sinologen zich wel een behoorlijke kennis van taal en cultuur kunnen eigen maken, beheerste Van Gulik zulke typisch Chinese kennis als het snijden van stempels en het kalligraferen, d.w.z. het speciaal gebruiken van het penseel waarmee de karakters worden getekend. Geen wonder dat een grote kenner van de vooroorlogse Indische samenleving als dr. De Kat Angelino meende dat Van Gulik een reïncarnatie moest zijn van een groot Chinees geleerde, omdat hij zich al op het gymnasium een kennis van het Chinees had verworven, die anderen zich eerst op de universiteit eigen maakten. Zijn familieleden waren officieren in het KNIL, waarin ook twee van zijn broers officiersrangen bekleedden. Wel verre van de Aziatische evolutie met grote sympathie tegemoet te treden, was hij in zijn opvattingen over de Oosterlingen eerder conservatief ingesteld en werd hij door sommigen als koloniaal beschouwd. Ofschoon met een Chinese vrouw gehuwd, gevoelde hij zich sterk Europeaan, ondanks zijn grote en diepgaande kennis van alle aspecten van de Chinese samenleving, waarvan later zijn boeken over rechter Tie en studies over de erotiek in het Ming tijdperk, de rol van de apen in de literatuur en andere werken getuigenis zouden afleggen. Zonder in eigenlijke zin artistiek te zijn ingesteld, wist hij een grote verzameling aan te leggen, zodat zijn bibliotheek en collectie uiteindelijk van grote wetenschappelijke betekenis zouden blijken.

Er zouden nog tal van diplomatieke bestemmingen volgen: na zijn vertrek uit China ontmoette ik hem opnieuw in Den Haag op het Departement van Buitenlandse Zaken, waar onze vriendschap zich verder kon ontplooiën en verdiepen. Toch is Van Gulik, ondanks het feit dat hij ook zeer deskundig was inzake Korea en Japan, waar hij als ambassadeur is gestorven, toch in de eerste plaats een groot en algemeen gerespecteerd kenner van China geweest. Zijn afkomst als ambtenaar heeft hij nooit verloochend: aanbiedingen van hoogleraarschappen aan de meest beroemde universiteiten in de Verenigde Staten en Engeland heeft hij steeds afgeslagen, omdat hij het sterke gevoel had dat hij ambtenaar wilde blijven. Met alle tekortkomingen op ander gebied heeft BZ hem gelegenheid gegeven om zijn werk te verrichten op de wijze die hem het beste lag. De diensturen waren niet voor hem: in de middag ging hij gaarne biljarten op de Witte en zijn boeken en studies verrichtte hij bij voorkeur wanneer zijn gezin naar bed was gegaan; in de nacht is het rustig en dan kan ik werken, placht hij te zeggen. Zo was hij al in Chungking en aan zijn wezenlijke karaktertrekken is hij altijd trouw gebleven; in welke omstandigheden hij zich ook bevond, hij wist overal een originaliteit te ontplooiën, waardoor hij opviel en indruk maakte.

Zijn figuur is niet door één biograaf te vatten: daarvoor is zij te veelzijdig. Velen zullen ieder

een steentje moeten bijdragen om zijn beeld als sinoloog, schrijver, en vooral als levenskunstenaar te schilderen.

Het voorgaande poogt een kleine periode uit dit veelzijdige leven even te belichten.

Den Haag, 30 augustus 1987

Hendrik Nicolaas (Han) Boon werd op 23 augustus 1911 geboren te Rotterdam. Hij studeerde Moderne Geschiedenis in Leiden en promoveerde in 1936 bij Prof. Huizinga. Daarna ging hij in de diplomatieke dienst. Na de oorlog werd hij benoemd tot eerste secretaris op de ambassade in Nanking waar hij Robert van Gulik opvolgde. Later werd hij o.a. ambassadeur in Rome en permanent vertegenwoordiger bij de NAVO. Hij overleed in 1991 te Den Haag.

Delen van dit artikel zijn gepubliceerd in de biografie *Een man van drie levens* van Barkman & De Vries, pp. 149–158. De foto's in het artikel komen uit het archief van de Erven Van Gulik. De foto van de auteur komt van de [website](#) van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

Voetnoten

¹ Hier vergist de schrijver zich want Pauline werd pas in 1951 geboren.

² De schrijver bedoelt hier de *haiku*, het bekende zeventienlettergrepige Japanse gedicht.

高
羅
佩